

De Gooische Courant...

Ruim voordat De Gooi- en Eemlander in 1871 het levenslicht zag, heeft in het Gooi, zij het slechts kort, een andere krant bestaan. Van deze krant, die op woensdag en zaterdag verscheen, zijn alleen het proefexemplaar uit 1850 en een deel van het laatste jaar (1856) bewaard gebleven. Toch bieden deze 70 edities genoeg aanknopingspunten om te kijken wat zo'n 150 jaar geleden het Gooi bezig hield.

INEKE DE RONDE

Proefblad Zaterdag 10 Augustus 1850

Een van de ontvangers van dit exemplaar, genaamd Nieuwsblad voor het Gooiland en Omstreken, was het dorpsbestuur van Hilversum. In de begeleidende brief gaf uitgever Piet Marius van Cleef Jz. aan waarom hij de krant naar de gemeente

PROEFBLAD.	ZATURDAG.	10 Augustus 1850.
NIEUWSBLAD		
VOOR HET		
GOOILAND EN OMSTREKEN.		
<hr/>		
Versijnt des WOENSDAGS en ZATURDAGS.	Advertentiën van een tot vier Regels 60 Cts., elke Regel	
Aboonnementsprijs in de drie Maanden f 1.00. Franco door	meer 10 Cts. buiten het Zegelregt. Brieven franco.	
het geheele Rijk f 1,30.	<hr/>	
Men abonneert zich bij P. M. VAN CLEEF, Jz. te Hilversum, bij alle Boekhandelaren en Post-directeuren.		
<hr/>		
<i>Aangenomen zoude het den uitgever zijn zoo hij door ge- noegzame deelneming instaat gesteld wierde om van af Woens- dag, den 4 September e. k. gerepeld tweemaal des weeks dit Nieuwsblad te kunnen uitgeven, hepende hij met belang- rijke en wetenschappelijke bijdragen, zoo van de bezoners van het Gooi en Omstreken, als andere plaatsen vercoerd te zal- len worden.</i>	Bereiken wij ons oogmerk, zal deze courant mis- schien iets goeds voor het Gooiland kunnen stich- ten, moeten wij de uitgave na korteren of langeren tijd wegens gebrek aan deelneming staken, onze bedoeling zal ons ten troost verstrekken.	
DE UITGEVER.	HILVERSUM, 10 Augustus 1850. <i>De Redactie.</i>	
<hr/>		
PLAATSELIJKE BERIGTEN VAN :		
<i>Aalsvoer, Baarn, Blaricum, Bussum, Eemnes (beide) Hilversum, Huizen, Kortebuif, Laren, Loosdrecht, Maar- tensdijk, Naarden, Soestdijk, Soest, Vreeland, Vreerike.</i>		
<i>Hilversum.</i> Bij besluit van Z. M. van 26 Julij j. n. 66 is tot Directeur van het bij hetzelfde besluit daarges- telde Postkantoor alhier benoemd de Heer A. Danckes vroeger Post-distributeur aldaar.		

stuurde: tot de zamenstelling van zulk een courant zijn gedeeltelijk berigten noodig welke alleen door de Gemeente Besturen geleverd kunnen worden, willen zij juist zijn. Het ging in de eerste plaats om een maandelijks opgave uit het bevolkingsregister, maar ook om andere berichten waarvan het gemeentebestuur het nodig oordeelde om dit kenbaar te maken. De gemeente betaalde daarvoor maar de helft van de normale advertentiekosten. In ieder geval is in het laatste jaar van het plaatsen van bestuursberichten, zoals plaatselijke verordeningen, ruim gebruik gemaakt. Het proefblad bevatte een bericht van de uitgever, waarin hij aangaf op woensdag 4 september te willen starten met het Nieuwsblad. Hij hoopte met belangrijke en wetenschappelijke bijdragen, zoo van de bewoners van het Gooi en Omstreken, als andere plaatsen vereerd te zullen worden. Vervolgens vermeldde de redactie het doel van het uitgeven van onze Gooische Courant, namelijk onze lezers op eene eenvoudige en duidelijke wijze bekend te maken met de belangrijkste gebeurtenissen in en buiten ons vaderland: te vermelden wat men elders uitvindt en in de praktijk brengt ter verbetering van Fabrieken en Landbouw, en eindelijk op te nemen wat in andere opzichten eene aangename en nuttige lectuur kan verschaffen.

Verspreidingsgebied en kosten

Het blad was alleen als een driemaandelijks abonnement te koop en werd vermoedelijk vooral in het bestemmingsgebied Gooiland en Omstreken verspreid. In het proefblad waren de plaatsnamen die hieronder vielen bij de plaatselijke berichten opgenomen: Ankeveen, Blaricum, Bussum, Eemnes (beide), Hilversum, Huizen, Kortenhoef, Laren, Loosdrecht, Maartensdijk, Naarden, Soestdijk, Soest, Vreeland en Vuursche.

Naar de abonnees kunnen we slechts gissen. Volgens een door Van Cleef geplaatste advertentie in het Nieuwsblad voor den Boekhandel van 23 januari 1851 vond het blad om de bijzondere strekking een druk debiet onder de Landbouwers, Fabrikanten en

Grondbezitters in het Gooiland en Omstreken. De krant zal verder zijn weg gevonden hebben naar de notabelen en de gegoede burgerij, waaronder ook de middenstanders.

Een zekere abonnee was het gemeentebestuur. De toenmalige burgemeester was G. de Wit Gz. en de gemeentesecretaris A. Perk jr., de zoon van de notaris. De abonnementsprijs voor drie maanden bedroeg in 1850 één gulden, in 1856 was deze prijs met 50% gestegen. De krant werd door het gehele rijk verstuurd voor dertig cent extra. Deze verzendkosten bleven al die jaren hetzelfde.

Het plaatsen van een advertentie kostte voor de eerste vier regels 60 cent en voor elke volgende regel 10 cent extra. Deze bedragen, die nog steeds golden in 1856, waren vrij van zegelrecht. Voor een advertentie voor geboorte, huwelijk of sterfgeval rekende Van Cleef één gulden. Voor de vakbroeders van Van Cleef golden andere prijzen. In eerder gemelde advertentie uit 1851 valt te lezen dat de eerste zes regels 50 cent kostten en elke volgende regel 7½ cent. Voor boekaankondigingen bracht de uitgever 5 cent per regel in rekening.

De naam van de krant

Het proefblad had de naam *Nieuwsblad voor het Gooiland en Omstreken*, al had de redactie het in ditzelfde nummer over *Gooische Courant*. Begin 1851 heette het blad kortweg *Het Gooiland* met als subtitel *Vrede en Vooruitgang*. In het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* van 12 juli 1855 kondigde Van Cleef aan dat hij op 1 juli een samenwerkingsverband was aangegaan met boekhandelaar Gerardus Gualthereus Bergman in Weesp voor de uitgave van de krant. Samenstelling en verzending bleven bij Van Cleef; Bergman nam de administratie en de financiën op zich. Tevens stond in de advertentie over de krant: *volgens conveniëntie veranderd van formaat, nu grooter en benaamd Gooische Courant*.

Het samenwerkingsverband hield niet lang stand. Al op 22 november meldden beide heren in het vakblad dat zij hunne aangegane overeenkomst om voor gezamenlijke rekening uit te geven de GOOISCHE COURANT, Orde en Vooruitgang; Nieuws- en Advertentieblad, ten onderlinge genoegen hebben geresilieerd. De uitgifte van de krant zou voortaan weer geheel bij Van Cleef liggen. Vermoedelijk was de *Vrede* in de subtitel al in juli gewijzigd in *Orde*.

De rubrieken

Zoals de redactie in het proefblad al aangaf, bevatte de krant enerzijds informatieve gegevens en poogde zij anderzijds ook onderhoudend te zijn.

Het serieuze gedeelte bestond uit berichten van de lokale overheid, plaatselijk, binnen- en buitenlands nieuws, marktberichten en advertenties. De meer onderhoudende rubrieken hadden namen als Mengelingen, Kijkjes in 't rond, Snipperbakje en Krakepit. Dat was althans het geval bij de laatste exemplaren. Het proefexemplaar bevatte alleen de rubrieken plaatselijke, binnen-, buitenlandse en gemengde berichten, landbouw, wetenschappen, mengelwerk en advertenties. Alle hierna volgende gegevens zijn uit 1856, tenzij anders vermeld.

HILVERSUM, 5 Augustus.

Op 6 Augustus zal des namiddags ten 6 ure op het Lapersch veld aan den Soestdijker-straatweg de ezelwedren plaats hebben, ingesteld door de Vereeniging ter verbetering van het ezelras. Ongetwijfeld zullen Hilversums ingezetenen en de vele vreemdelingen die thans hier het landelijk zomergesot smaken, bij gunstig weder veel genoegen vinden in deze alleraardigste harddraverij, die doorgaans meermalen de lachspieren der toeschouwers in beweging brengt, wanneer de respectieve langooeren niet willen als hun berijder en blijken geven van hunne onveranderlijke karaktertrekken, stugheid en onwil. De uitgeloofde prijzen zijn: 1 zadel, 1 reizwep, 1 zilver lucifersdoosje en een aschbakje met zilveren voet. (Zie Advertentie).

Plaatselijk nieuws en berichten van de gemeente

Het is verrassend om te zien hoe weinig informatie bij het plaatselijk nieuws van die dagen te lezen valt. Er was veel ruimte voor berichten van de gemeente, die regelmatig een verordening liet plaatsen. De politieverordening, die in november van kracht werd, kwam als vervolghet verhaal in vier edities op de voorpagina. De verordening op de nachtwacht een maand later, werd over twee edities uitgesmeerd.

Hilversum bood in die tijd het nodige vertier. Begin augustus werd op het Laapersveld een ezelwedren gehouden. Later die maand vierde het echtpaar Kranenburg van Heuvelhoeve hun 50-jarig huwelijksfeest, dat besloten werd met een groot vuurwerk waarnaar vele dorpsbewoners kwamen kijken. In september vond in Het Hof van Holland een driedaagse tentoonstelling van landbouw, nijverheid en kunst plaats.

Eind oktober was de jaarmarkt met 320 stuks vee welke goeddeels allen tot vrij hoge prijzen van de hand gegaan zijn. Een week later, ook op woensdag, was de koeienmarkt. De meeste boeren moesten met hun levende have weer huiswaarts keren, want volgens de krant werden niet veel van de 52 koeien verkocht. De beesten die wel verkocht werden, brachten een hoge prijs op.

Het vertrek van dominee Richard kreeg van de krant en zijn protestantse uitgever alle aandacht, evenals de daarop volgende beroepingsprocedure. De tweede kandidaat, Gunning, werd uiteindelijk gekozen.

Veel van de in die tijd geplaatste lokale berichten zouden nu de krant niet meer halen. Ongetwijfeld wel het bericht van de man die zijn 28^e kind aan kwam geven.

De locatie van dit concert was ongetwijfeld niet in de woonkamer van Buwalda maar in Het Hof van Holland, al was daar in die tijd nog geen echte concertzaal. De uitvoerend musici waren lid van het muziek-korps der artillerie te Utrecht in garnizoen.

PROGRAMMA

VAN HET

CONCERT,

op Donderdag den 27 November 1856,
des avonds te 7 ure,

GEGEVEN WORDENDE TEN HUIZE VAN DEN HEER
A. BUWALDA.

1. Ouverture Poète et Paysan. — SUPPE.
2. Liederen voor Basstem, gezongen door den heer C.
3. Potpourri de l'opera «Belisaire» — arrangée par RUDERSDORF.
4. Cavatine de l'opera «Atilla. Solo pour piston.
5. Aria Stabat Mater. — ROSSINI.
6. Variations à quatre mains pour le piano, sur une marche favorite de Guillaume Tell, de HENRI HERTZ, par monsieur C. et madame T.
7. Lebe wohl, Polonaise mit gesang — RUDERSDORF.

PAUSE.

8. Quadrille-marsch — STRAUSS.
9. Ouverture le camp du drapeau — BUOT.
10. Bas-Aria, te zingen door den heer C.
11. Potpourri de l'opera «Jerusalem» — GABRIEL.
12. Aria de l'opera «Atilla», pour Trombone-Solo — VERDI.
13. Les fleurs du printemps, Polka-Mazurka — KROLL.

Dit bericht maakt nieuwsgierig naar de achtergrond van dit gezin en hoe het de kinderen is vergaan. Harmen van Santen (ook wel Zanten of Zanden genoemd) was wever en bij de geboorte van dit kind bijna 60 jaar. Van de dertien kinderen uit zijn eerste huwelijk met Marretje Lens zijn er twaalf aangegeven. Het eerste kind werd overigens geboren voordat ze trouwden en was toen ook al overleden. Van deze levend geborenen overleden er acht op jonge leeftijd. Het laatste kind leefde drie dagen en ook de moeder stierf kort daarna. De tweede vrouw van Harmen, Jannetje Brouwer, was 20 jaar jonger dan hij en spinster van beroep. Van de 15 kinderen uit het tweede huwelijk zijn er 12 levend geboren. In 1856 waren daarvan nog vijf in leven, inclusief de laatste boreling, die volwassen werd. In 1857 kwam er nog een kind, dat dezelfde dag overleed. Drie dagen later stierf ook de kraamvrouw.

WSP bij den Boekhandelaar G. G. BRUGMAN, te
N. DE BOER, en te LOOSDRECHT bij A. MANTEN.

NIEUWS VAN DEN DAG.

PLAATSELIJKE BERIGTEN.

HILVERSUM, 7 Julij.

Als een bewijs van foecunditeit diene, dat heden alhier voor den Burgerlijken Stand verscheen Harmen van Santen, zijn *achtenveertigste kind* aangevende, waarvan hij er dertien bij zijne eerste vrouw en nu vijftien bij zijne tweede vrouw, Jansje Brouwer, gehad heeft.

Uit het verslag van den toestand der provincie Noord-Holland, gedaan aan de Provinciale Staten van dat gewest door de Gede-

Binnen-, buitenlands en gemengd nieuws

In deze rubrieken stonden vaak korte berichten. Veel schokkends gebeurde er in ons land niet in die tijd. Of het moeten de Tweede-Kamerverkiezingen in juni zijn geweest. Van de 147 Hilversummers die mochten stemmen, hebben 98 dat daadwerkelijk gedaan. De onthulling van het standbeeld van Laurens Jansz. Koster kreeg veel aandacht in de krant.

De buitenlandse berichten zijn zonder achtergrondinformatie vaak moeilijk te plaatsen. Hoewel het bericht van 10 april niets aan duidelijkheid te wensen overlaat: in Koblen(t)z was een verbod uitgevaardigd op het roken door jongeren onder de 16 jaar.

Begin juni werd Frankrijk getroffen door een enorme overstroming. Lyon telde 20.000 daklozen, Tours en de Camargue stonden geheel onder water en de schade in Arles werd op 18 miljoen francs geschat. Toen enkele dagen later de keizer langskwam in Nantes, was de *geestdrift van inwoners niet te beschrijven*.

Sommige berichten houden het midden tussen berichtgeving en achtergrondinformatie. Op 10 april verscheen een artikel over landbouwers. Door de aardappelziekte van 1845 waren de prijzen gestegen en in de jaren daarna waren de oogsten gebrekkig. Tot overmaat van ramp was vanwege de Krimoorlog *onze grote voorraadschuur van granen (Rusland) gesloten*. Deze was nu gelukkig weer geopend.

Mengelwerk en Mengelingen

Deze rubrieken waren in de meeste edities in de krant te vinden tot eind juni. De termen mengelwerk en mengelingen kwamen veel voor in de 19^e eeuw. Dichters, zoals Bilderdijk, brachten hun verzameld werk uit onder 'Mengelpoëzy'. Het eerder genoemde *Nieuwsblad voor den Boekhandel* had de vaste rubriek 'Men-

r raadsheer aan het hof van Holland. Beide postjes
n dus niet meer vakant.
n
- In de Plantage te Amsterdam is een spoor-
r carousel opgericht met twaalf waggons; na kerktijd
e kan men voor vijftien cents meërijden.

In 1856 was de spoorweg voor vrijwel iedereen een onbekend fenomeen. 6 augustus Nr 617.

Katoenbericht van Liverpool en Londen

Sedert den 28 Mei was in de Liverpoolder katoenmarkt weinig verandering. Bij eenen dagelijkschen verkoop van 7 tot 10,000 balen en die der geheele week van 41,000 balen, zijn de prijzen $\frac{1}{10}$ lager en heden den 3 Junij noteert men voor Middl. Surat $4\frac{1}{4}$.

De prijs der Boter aan de markt te HILVERSUM was den 4 Junij f 0,85 à 0,90 cents het Nedl. pond.

Waarnemingen omtrent de Weêrgesteldheid gedaan door den Geneeskundigen Kring van HET GOOI EN OMSTERKEN.

4 Junij	7 uur	762	B.	58	Th.	W.	betrokken.
	12 »	763	»	72	»	Z.W.	bewolkt.
	3 »	765	»	74	»	N.W.	helder.
5 Junij	7 »	767	»	56	»	W.	id.
	12 »	768	»	52	»	N.L.W.	betr. wind.
	3 »	766	»	54	»	N.L.O.	bew. wind.
6 Junij	7 »	765	»	46	»	N.O.	ligte regen.
	12 »	767	»	53	»	N.	betr. wind.
	3 »	768	»	54	»	N.L.W.	bewolkt.

Katoenbericht, boterprijzen en weerwaarnemingen.

van Holland, verstrekte regelmatig informatie over zijn diligenciedienst op Amsterdam. Ook diverse winkeliers plaatsten advertenties in de krant, waarop zij waarschijnlijk ook geabonneerd waren. Verder zijn er familieadvertenties te vinden van de fabrikeurs Perk Vlaanderen, Tijmen de Wit en rentenier Kranenburg van het buiten Heuvelhoeve.

Een vaste advertentie, die werd geplaatst was voor de zalf en pillen van Holloway. Daarin werden allerlei enge ziektes beschreven, die op miraculeuze wijze genezen waren dankzij de wondermiddelen.

Overige rubrieken

Er was een rubriek correspondentie, die vrijwel altijd een, meestal wiskundig, vraagstuk bevatte. In nummer 599 van 4 juni 1856 stond vraag 71: *Eene formule te vinden, waardoor de zijde van eenen regelmatigigen veelhoek, in den cirkel, kan bepaald worden, als de zijde eens veelhoeks van het dubbel aantal zijden gegeven is.* Voor het antwoord op dit vraagstuk, zie bladzijde 88. Ook was er ruimte voor ingezonden brieven, waarvan echter weinig gebruik werd gemaakt.

Nieuwe rubrieken vanaf juli

Vanaf juli vervielen de rubrieken Mengelwerk en Mengelingen. Hiervoor kwamen drie nieuwe rubrieken in de plaats. Daarop heeft mogelijk een nieuwe werknemer invloed gehad. We weten dat Johannes Geradts in 1856 naar Hilversum is gegaan. Het lijkt logisch dat hij bij Van Cleef is gaan werken en daar ook met frisse ideeën is gekomen.

gelingen'. Het duidt dus een verzameling of van alles wat aan. De rubriek 'Mengelwerk' was dat zeker. Het was een verzameling van weetjes, algemene informatie, opinies en grapjes. In deze rubriek was meestal een vervolverhaal te vinden.

Berichten van algemeen nut

Daaronder viel de reguliere informatie, zoals de broodprijzen, een katoenbericht, weerwaarnemingen, brood- en boterprijzen.

Advertenties

Een deel van de kosten van de krant werd ook toen al gefinancierd uit advertenties. Van Cleef adverteerde ook zelf in zijn krant, zoals een geboorteadvertentie van zijn dochter en voor boeken die hij zelf uitbracht.

Notaris Albertus Perk plaatste veilingadvertenties van zijn kantoor, maar ook de overlijdensadvertentie van zijn dochter. Buwalda, kastelein van Het Hof

Hoe dan ook, vanaf juli verschenen wekelijks de rubrieken Kijkjes in 't rond, Snipperbakje en Paai-witbol en Jurg-buur. In oktober kwam er een nieuwe rubriek bij: Krakepit.

In Kijkjes in 't rond waren de wat meer serieuze berichten te vinden, terwijl Snipperbakje mopjes, parodieën en allerhande vreemde berichten bevatte. De rubriek Paai-witbol en Jurg-buur bevatte een tweegesprek, dat ongetwijfeld ging over actuele zaken, maar waar nu geen touw meer aan vast te knopen is.

De rubriek Krakepit bevatte een raadsel op rijm.

Het einde

Op 31 december 1856 in nummer 658 plaatste de uitgever een bericht voor de abonnees, omdat zoals hij schreef: *het niet is mogen gelukken, dit blad eene algemeene deelneming te doen vinden*. In eerdere nummers was het stoppen met de krant niet aan de orde geweest.

Het zou nog 15 jaar duren voordat Hilversum weer een krant kreeg. Johannes Geradts, die de drukkerij na de dood van Van Cleef voortzette, heeft blijkbaar de tijd er niet eerder rijp voor gevonden.

SNIPPERBAKJE.

Dezer dagen vierde in eene plattelands gemeente een oud onderwijzer zijn vijftigjarig ambtsfeest; de zilveren medaille ter dier gelegenheid den zilverlokkigen pedagogen door den koning vereerd, lag op een presenteerblad voor betrekkingen, vrienden en leerlingen te prijck. Een van 's grijsaards kleinkinderen greep begeerig naar het blinkend eermetaal en er het oog opslaande riep het: „Hê grootva! wat 'n mooije rijksdaalder!” De oude man streefde het knaapje over de blonde lokken en hem tusschen de knieën nemend, zeide hij: „Ja, Pieter! die heeft grootva van den koning gekregen omdat hij vijftig jaren lang de kinderen heeft onderwezen: is dat geen zegen?” — „O zeker, grootva! ik vind het heel lief dat de koning u dien mooijen rijksdaalder gaf; nou heeft u voor elk jaar één stuiver!”

DE PILLEN VAN HOLLOWAY

zijn ontgezeglijk het beste geneesmiddel dat bekend is. De buitengewone kracht en weldadige werking dezer PILLEN, hebben dezelve ook tot een der meest geliefhoosde hulpmiddelen in alle ziekten in Nederlanden gemaakt, 'en wel bijzonderlijk in gevallen van lever- en maagkwalen; alsmede zware hoofdpijnen, gal en gebrekkige spijsvertering; ook zijn dezelve onwaardbaar voor de ongesteldheden der vrouwen op zekeren leeftijd.

Door het vermeerderd debiet zijn de op nieuw verminderde prijzen, nu de volgende

Doosjes Pillen, / 0,50 / 3,00 / 6,75 / 13,50 / 15,20. **Potjes Zalf,** / 1,85 / 3,00 / 5,00 / 13,80 / 20,50.

En zijn op franco aanvraag te bekomen bij A. J. Millus te Utrecht. G. C. T. van de BOEMER te Amersfoort, en bij J. STRAATMAN, hoofd-depouhouder te 's Hertogenbosch, Londen, N. 244. Strand HOLLOWAY'S ETABLISSEMENT.

Gedrukt bij P. M. VAN CLEEF, Jz. te Hilversum.

Hoe werd kwakzalver Thomas Holloway beroemd?

Thomas Holloway verkocht pillen en zalf tegen van alles en nog wat. De volksgenezer was de eerste die via advertenties een groot publiek wist te bereiken. Volgens de Vereniging tegen de Kwakzalverij waren het simpele laxermiddelen en geen geneesmiddelen.

De eerste advertentie voor zijn geneesmiddelen verscheen op 15 oktober 1837 in een Engelse krant. Al snel adverteerde hij ook in het buitenland. De adressen verzamelde hij bij zeelui in de haven van Londen. Toen hij acht jaar bezig was, gaf hij naar eigen zeggen al 10.000 pond per jaar aan advertenties uit. Holloway was daarmee de eerste die op deze manier een miljoenenpubliek wist te bereiken.

Zijn pillen en zalf hielpen – volgens de advertenties – tegen bijna alle kwalen. Hij paste dan ook de advertenties aan het seizoen aan. In de herfst en winter waren ze goed tegen hoest, aamborstigheid en reumatiek, in de zomer en 'vruchtensaisoen' tegen gal- en ingewandziekten en diarree. Na onderzoek door artsen bleken de pillen een sterk laxerende werking te hebben. Het zalfje bestond uit varkensreuzel, olijfolie, was, hars en terpentijn. Vanaf 1878 werd al gewaarschuwd voor Holloway. In een boekje over kwakzalverij uit dat jaar staat: 'Zijn pillen en zalf zijn bijna even verspreid als de jenever, en doen misschien maar weinig minder kwaad.'

Uit: G. van Veghel, *Medici contra kwakzalvers* (Amsterdam 1991)

...en zijn uitgever Pieter Marius van Cleef Jz.

INEKE DE RONDE

Boekhandel De Gebroeders Van Cleef

Pieter Marius van Cleef Jz., de initiatiefnemer, drukker en uitgever van de *Gooische Courant* uit het vorige artikel, had de liefde voor het gedrukte woord niet van een vreemde.

Zijn overgrootvader Pieter van Cleef opende in 1739 op 29-jarige leeftijd in 's-Gravenhage een boekhandel. Diens zoon Isaac was in 1777 even oud toen zijn vader overleed en hij diens zaak voortzette onder de naam boekhandel Isaac van Cleef. Hij was niet alleen boekhandelaar, maar tevens uitgever, onder andere van de werken van Betje Wolff en Aagje Deken.¹

Isaac trouwde in 1780 met Maria Heijnsius en twee van hun zoons waren voor het familiebedrijf relevant. Pieter, die in september 1781 geboren werd en Jan Eliza uit januari 1785 zetten de boekhandel na de dood van hun vader in 1803 voort. Vermoedelijk heeft het een tijdje geduurd voordat geregeld was wat er moest gebeuren met de zaak, die in eerste instantie De Erven Isaac van Cleef ging heten. In 1806 gingen de broers formeel samen verder onder de naam De Gebroeders van Cleef. Het bedrijf zou tot 1967 blijven bestaan, al had er toen al lang geen Van Cleef meer bemoeienis met het bedrijf.

In de tijd dat de twee broers het bedrijf leidden kwam het tot grote bloei. Allereerst kregen ze in september 1808 vergunning om ook in Amsterdam een 'Huis van Boeknegotie' op te richten. Pieter bleef de Haagse vestiging aan het Spui leiden en kreeg 'boekbediening' in Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Jan Eliza nam de leiding op zich in Amsterdam, van waaruit de overige provincies bediend werden.² Veel belangrijker voor het bedrijf was echter de vergunning die het in 1814 kreeg, namelijk het monopolie op alle officiële uitgaven voor het leger van het (Verenigd) Koninkrijk der Nederlanden, zoals reglementen en verordeningen.

Jeugd in Amsterdam en Den Haag

Pieter Marius van Cleef Jz. werd op 16 september 1819 in Amsterdam geboren als zoon van Jan Eliza en Johanna Everdina Nagtglas Versteeg. Zijn vader was eerder getrouwd geweest met Johanna Gillondina Agnes van der Hoek. Zij was in 1813 na vier jaar huwelijk en kort na de geboorte van hun zoon Isaac Jan Eliza overleden.

Pieter Marius was de vierde zoon uit het tweede huwelijk. Hij kreeg dezelfde

naam als het tweede kind dat slechts een jaar oud geworden was. Alle kinderen van Jan Eliza van Cleef zijn geboren in de Warmoesstraat op nummer 166. Eén van de geboorteaktes geeft als nadere plaatsbepaling: over de wijde Kerksteeg, Kanton Z. Ongetwijfeld was op dat adres ook de boekhandel gevestigd.

In maart 1828 overleed Jan Eliza, zijn vrouw achterlatend met acht minderjarige kinderen. Zijn net 15-jarige oudste zoon Isaac Jan Eliza was nog te jong om de zaak voort te zetten. Oom Pieter uit 's-Gravenhage nam toen het toezicht over de Amsterdamse vestiging op zich tot Isaac het in 1836 zelfstandig kon rooien.²

In 1834 overleed ook de moeder van de kinderen. Vermoedelijk heeft haar zwager Pieter in Den Haag daarna zijn jongste neven en nichten in huis genomen. In ieder geval woonde Pieter Marius toen hij in 1837 belijdenis deed bij zijn oom en tante op Spui 126. Ook bij de volkstelling van 1840 was hij nog op dit adres te vinden.³

Op eigen benen, Den Haag en Amsterdam

In 1840 werd in de Nieuwe Molstraat 142 in Den Haag een drukkerij onder de naam P.M. van Cleef gevestigd. Pieter Marius lijkt zelf een drukkerij gestart te hebben, er zijn geen aanwijzingen dat de firma Van Cleef daarvoor zelf drukte.³

In 1842 werd aan de naam Jz. (of Jzn.) toegevoegd om zich te onderscheiden van zijn gelijknamige neef, die de toevoeging Pz. gebruikte.

In dat zelfde jaar trouwde hij met de even oude Maria Catharina Scheurleer. De namen Scheurleer en Van Cleef zijn nauw verweven in die tijd. Oom Pieter was getrouwd met een dochter van boekhandelaar Bernardus Scheurleer. Zijn dochter trouwde met Jacob, een zoon van Hendrik Scheurleer en ook de vader van de echtgenote van 'onze' Pieter Marius heette Hendrik.

Ze kregen in mei 1843 een dochter Johanna Everdina en in augustus 1845 een zoon Bernardus.

Later dat jaar verplaatste Pieter Marius zijn boek- en kantoordrukkerij van Den Haag naar Amsterdam, aan de N.Z. Achterburgwal (nu Spuistraat) bij de Lijn-

P.M. van Cleef Jz. woonde van 1849 tot 1855 in het linkerdeel van dit pand op de hoek van de 's-Gravelandseweg en de Kerkstraat, en had daar ook zijn drukkerij. (coll. SAGV)

baansteeg. Hij blijkt in zijn geboorteplaats een goede naam opgebouwd te hebben. Het 'Algemeen adres-boek of naamregister van de nobelste inwoners der stad Amsterdam' vermeldt hem tenminste in de editie 1848-1849.

De gezondheid van Maria was niet goed en in 1846 overleed hun dochtertje. Twee jaar later woonden moeder en zoon voor langere tijd in de Hilversumse Langestraat. Mogelijk was ook de peuter Bernardus ziekelijk. Hij stierf in de zomer van 1848, bijna drie jaar oud. Zijn vader verbleef toen tijdelijk in Hilversum. Begin dat jaar was ook zijn halfbroer Isaac Jan Eliza overleden, de laatste Van Cleef van de Amsterdamse vestiging van De Gebroeders van Cleef.

De gezonde Hilversumse lucht deed het echtpaar besluiten met de zaak naar Hilversum te verhuizen. Ze betrokken in 1849 het linkerdeel van huis D220, destijds een dubbel woonhuis op de plek waar nu 's-Gravelandseweg 2-4b staat.

Hilversum

Bij zijn komst naar Hilversum in 1849 verspreidde Van Cleef een circulaire, vergezeld van een aanbeveling van zijn oom. Ongetwijfeld werd de komst van de eerste boekhandel in Hilversum door de plaatselijke notabelen met gejuich begroet.

Circulaire van Van Cleef.

M! Hilversum, mei 1849

Ik heb de eer UED bij dezen kennis te geven, dat ik mij hier ter plaatse als boekhandelaar en boekdrukker heb gevestigd. Ofschoon reeds eenige jaaren als Boekdrukker werkzaam, heb ik het in mijn belang noodig geacht, bij mijne vestiging den boek- en papierhandel uit te oefenen, waartoe mijne bekendheid alhier en in de omstreken mij een gunstig vooruitzicht oplevert.

De Heeren De Gebroeders van Cleef te Amsterdam hebben zich volgaarne belast als mijne Hoofd-Correspondenten werkzaam te zijn, terwijl mijn Geachte Oom, de Heer Pieter van Cleef te 's-Gravenhage, eenige woorden tot aanbeveling bij dezen heeft gelieven te voegen.

Met hoogachting heb ik de eer te zijn
Ued. Dienaar P.M. van Cleef Jz.

De aanbevelingsbrief van
oom Pieter uit Den Haag.

's-Gravenhage, mei 1849

De gezondheidstoestand van zijne Echtgenote deed mijnen neef den Heer P.M. van Cleef Jz., vroeger boekdrukker alhier en laatstelijk te Amsterdam, het voornemen opvatten zich te Hilversum als Boekhandelaar en Boekverkoper te vestigen.

Begin 1850 machtigde Pieter Marius zijn oom en neef om namens hem de nalatenschappen van zijn ouders, broer en twee tantes af te wikkelen. Mogelijk kreeg hij hieruit kapitaal dat hij kon investeren in een eigen krant. In ieder geval begon hij in september 1850 met het uitgeven van de in het vorige artikel beschreven *Gooische Courant*.

In juni het jaar daarop overleed zijn oom en beschermheer Pieter van Cleef. De redactie van het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* besteedde een paginagroot artikel aan de merites van deze boekhandelaar, die jarenlang bestuurslid van de 'Vereniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels' was geweest.

Er is slechts één titel bekend van de drukwerken van P.M. van Cleef Jz. in zijn eerste Hilversumse jaren. Dat was in 1850 het boek *Inlichtingen gedurende de zwangerschap, voor jonggehuwden* van A.P. Die initialen maken nieuwsgierig. Zouden deze misschien kunnen staan voor Albertus Perk?

De zaken gingen blijkbaar voorspoedig, want Van Cleef besloot zijn eigen woonhuis annex drukkerij en winkel te bouwen. Begin december 1853 kocht hij daarvoor een perceel van ongeveer 6,5 roede (nu are) van molenaar Van Domselaar aan het Moleneind, nu Vaartweg/Boomberglaan. Het uitgebreide terrein dat bij de molen hoorde, liep toen tot het Laantje naast het huis van dokter Valkenhoff. Dat

laantje werd vanwege deze bewoner ook wel ‘Achter doktertje om’ om genoemd. Zijn vrouw heeft de bouw van nieuwe huis niet meer mee mogen maken. Zij overleed in januari 1854, 34 jaar oud, ‘na een langdurig doch geduldig gedragen lijden’. In de loop van dat jaar verhuisde Van Cleef naar zijn nieuwe woning aan de Vaartweg.

Het nieuwe huis van Van Cleef aan het Moleneind, het latere Vaartweg 36. Het werd in 1977 gesloopt om plaats te maken voor de huidige appartementen. (coll. Percy Poolman)

Een nieuwe start

In september 1855 trouwde de dan 36-jarige Piet Marius van Cleef met Meinouda Johanna Sara Jacoba Hinsbeeck. Zij was toen 29 jaar en woonde zeker al sinds 1850 met twee halfzusters in Hilversum aan de Oude Torenstraat, schuin tegenover de eerdere woning van Van Cleef.

Het verblijf van de Amsterdamse dames Hinsbeeck in Hilversum is intrigerend. Meinouda was geboren uit het eerste huwelijk van commissionair Christiaan Anthonie Hinsbeeck met een dochter van een rechter. Na haar overlijden in het kraambed hertrouwde Hinsbeeck. Ook zijn tweede vrouw stierf (in 1834) in het kraambed. Hinsbeeck zelf overleed drie jaar later. In 1850 woonden alleen de twee nog in leven zijnde zoons in Amsterdam. De drie meisjes Hinsbeeck, waarvan de jongste toen 16 jaar was, waren in Hilversum woonachtig. Als hoofdhuurster werd de 60-jarige Johanna Margaretha Möhlmans vermeld. Vermoedelijk gaat het hier om de dienstbode van een zuster van de moeder van Meinouda. In het huwelijkscontract⁵ wordt gesproken over een kapitaal, waarvan een dienstbode (de naam wordt niet vermeld) jaarlijks een vast bedrag kreeg uitgekeerd. Dat de meisjes naar Hilversum zijn verhuisd, heeft vermoedelijk te maken met de relatie van hun oom met Hilversum. Deze Johannes Adriaan Hinsbeeck, kassier-generaal van de Nederlandsche Bank, was al vanaf 1831 een van de deelgenoten in de plannen om een wandelgebied bij de Hilversumse Boomberg aan te leggen.

BOEKDRUKKERIJ VAN P. M. VAN CLEEF, Jr.
 ALWAAR DÉPÔT IS GEVESTIGD
 VAN
 TYPOGRAPHISCHE EN LITHOGRAPHISCHE PERSSEN
 VAN DE BUREAU
 PAUL DUPONT EN VICTOR DEENIAME.

HANDBRUKKERIJ OF KLEINE TYPOGRAPHISCHE DRUKKERIJ.

Deze kist, hoewel voornamelijk bestemd zijnde voor het lager, om de dagelijksche orders en dienzen spoedig te kunnen verspreiden, kan ook den III. Boekdruckers dienstig zijn, want somwijlen moeten zij op andere werkplaatsen buiten de plaats huuwer inwoning laten drukken; dit nu kan voorgekomen worden door deze drukkerij, die zich zeer gemakkelijk laat verplaatsen doordien zij weinig plaatsruimte innemen.

Zij bevat al de noodige werktuigen, welke zoo zetter als drökker woadig hebben.

PROEFPERS N° 1.

Het geheel bevindt zich in eene gepolijste wilgenhouten kist. Op de bodem derzelfde bevindt zich de pers geheel gesteld en in orde. Wanneer men drukken wil behoef men slechts de kist open te zetten, waarvan de zijden zoodanig opengaan, dat zij met het deksel eene tafel vormen, waarop men het zoo te drukken, als gedrukte papier leggen kan.

In Frankrijk kunnen allicca zich de III. Boekdruckers proefpersen en deze kisten aanschaffen, maar in Engeland, Amerika en ook ten oozent, waar eca elk zich eene pers mag koopen, zonder toestemming van de Begiering, hebben vele publike besturen, nijverheidsinrigtingen, cassiers- en koopmanskantoren zich die reeds aangeschaft.

De prijs van deze Handdrukkerij is compleet f 150.

Alle aayfrankverde brieven ontrent informatie worden geveelgerd.

Folder van Van Cleef voor zijn 'Typografische en Lithographische persen'. Archief KVB PPA 558:12.
 Onder: geboortebericht uit de Gooische Courant nr. 612, 19-7-1856.

boekdrukkunst uit 1844 opnieuw op de markt te brengen. Vrijwel zeker betrof het niet-verkochte exemplaren van de eerste oplage, want de drukfouten waren niet verbeterd. Het enige verschil met de exemplaren uit 1844 is het titelblad. Het boek was in 1856 voor f2,50 te koop. Vorig jaar werd een exemplaar op internet aangeboden voor 455 euro.

ADVERTENTIEN.

* * Bevallen van eene *DOCHTER*,
 M. J. S. J. HINSBEECK, Echtgenoot van
 P. M. VAN CLEEF, Jr.
 HILVERSUM,
 den 17 Julij 1856.

Blijkens het huwelijkscontract was de bruid rijker dan de bruidegom. Zijn nieuwe huis werd getaxeerd op f4.500, de overige bezittingen op bijna f7.000. Haar bezit bedroeg ongeveer 25.000 gulden.

Niet alles was rozengeur en maneschijn in 1855. De in juli gestarte samenwerking met boekhandelaar Brugman om de krant gezamenlijk uit te geven werd al in november beëindigd. Er werd benadrukt dat het in goed overleg was gegaan. Later dat jaar bezocht Van Cleef de Wereldtentoonstelling in Parijs. Hij zag daar diverse handpersen waarvoor hij het verkooprecht in Nederland kreeg.

In de zomer van 1856 kreeg het echtpaar een dochter: Christina Johanna Francisca en in februari 1858 een tweede: Helena Hendrika.

Aan de onthulling van het standbeeld van Lourens Jansz. Koster in Haarlem in 1856 werd veel aandacht besteed. Van Cleef drukte een aantal werkjes, ook in zijn krant, en leverde een bijdrage aan de tentoonstelling bij deze gelegenheid met een draagbare boekdrukkerij, voor kantoorgebruik en tot het trekken van drukproeven geschikt.

Ook in 1856, vermoedelijk door de belangstelling voor de boekdrukkunst, besloot Van Cleef om zijn Handboek ter bevordering der

Foute uitgave van Tollens

In 1857 gaf Van Cleef door G. Engelberts Gerrets verzameld werk van H. Tollens Cz. uit onder de titel Verspreide dicht- en prozawerken. Het betrof hier een herdruk van gedichten die niet opgenomen waren in het 12 delen tellende Gezamenlijke dichtwerken, maar wel eerder verschenen waren in afzonderlijke bundels, die aan de verzamelde uitgave vooraf waren gegaan.

Een anonieme briefschrijver ageerde in de *Algemeene kunst en letterbode* in juli 1857 fel tegen deze uitgave. Het zou gaan om dichtwerken uit de jonge jaren, die hij in 1802 had laten plaatsen, maar nooit had willen laten herdrukken omdat hij ze niet goed genoeg vond. De schrijver beweerde verder dat een groot deel van de gedichten tekstueel waren aangepast door de uitgever.

De erven van Tollens reageerden ook: Van Cleef moest op 11 maart 1858 voor de Arrondissementsrechtbank verschijnen. Deze vond dat het kopijregt bij de auteur lag en dat Van Cleef geen bewijs geleverd had over dit recht te beschikken. Hij werd veroordeeld tot betaling van een geldboete van 300 gulden ten bate van de Algemene armen in Hilversum en de kosten van het proces kwamen voor zijn rekening.

Verder moest hij aan de erven de tegenwaarde van 2000 nagedrukte exemplaren betalen overeenkomstig de verkoopprijs van de legale exemplaren. Dat kwam volgens de rechtbank neer op f19.060.

Hij ging in beroep en de zaak werd 16 april door de 'Kamer van correctionele appellanten van het Provinciaal Gerechtshof' behandeld. Hoewel deze Van Cleef vrijspak van nadruk voor een gedeelte van de gedichten, bleef het vonnis vrijwel ongewijzigd. Alleen de verkoopprijs van de 2000 exemplaren werd realistischer: 3.120 gulden.

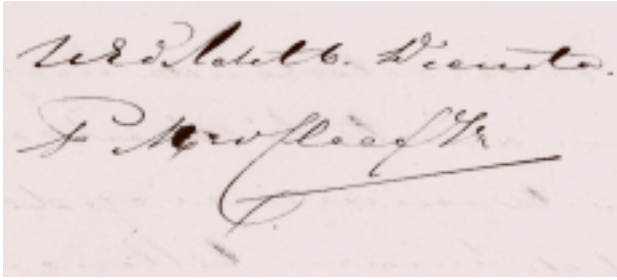
In het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* werd ruim aandacht besteed aan de affaire. Voor Van Cleef moet dit erg pijnlijk geweest zijn, zeker gezien de belangrijke rol die zijn oom had gespeeld in belangenvereniging voor de boekhandel. Op 13 mei meldde het blad dat Van Cleef cassatie aangetekend had. De Hoge Raad oordeelde in augustus dat het hof onvoldoende gelegenheid gegeven had te reageren op dupliek en repliek, vernietigde het arrest en verwees de zaak naar het Hof van Zuid-Holland. Voordat de zaak echter opnieuw voor de rechter kwam, lukte het beide partijen om een schikking te treffen. Er schijnt veel gespeculeerd te zijn over deze schikking, waar Van Cleef herhaaldelijk op aangedrongen had. Pas op 15 november meldde het *Weekblad van het Regt* dat er onterecht eerder melding was gemaakt van een schikking en dat de rechtsgang pas recent was beëindigd. Van Cleef betaalde de in het voorjaar opgelegde boete en alle kosten. Ook werd de uitgave gestaakt en het reeds verschenen eerste deel uit de handel genomen.

Een nieuw avontuur

In de jaren '50 was een nieuwe vinding in opkomst, verlichting door middel van gas. In februari 1857 diende een Amsterdamse neef van mevrouw Van Cleef, Fre-

Folder van Van Cleef voor de *Verspreide dicht- en prozawerken* van Tollens. Archief KVB PPA 558:12.

A photograph of a handwritten signature in dark ink on aged paper. The signature is written in a cursive style and appears to read 'P.M. van Cleef'.

Handtekening van P.M. van Cleef onder zijn concessieaanvraag voor een gasfabriek. (coll. SAGV)

derik Theodorus Johannes Adriaan Hinsbeeck, een verzoek in bij de gemeente Hilversum voor een concessie voor de oprichting eener Pijpgas-fabriek. In september kocht Hinsbeeck voorwaardelijk grond hiervoor op de hoek van het Melkpad en de Bussumerstraat. De concessie werd diezelfde maand verleend op voorwaarde dat binnen acht maanden gestart zou worden met de bouw van de fabriek, en dat de helft van de koopprijs van de grond betaald zou worden zodra het gas algemeen verkrijgbaar was. Alles leek rond, maar Hinsbeeck trok zich terug en Van Cleef vroeg in maart 1858 de gemeente goedkeuring om de concessie over te mogen nemen. Hij zou binnen zes maanden starten met de bouw. Die vergunning werd verleend, maar het lukte hem niet om tijdig het benodigde geld bijeen te krijgen. In september vroeg hij zes maanden uitstel voor de bouw tot voorjaar 1859. Aan dat verzoek werd gehoor gegeven. In oktober was echter nog slechts voor de helft van het vereiste aantal aandelen van de 'NV Hilversumsche Gazfabriek' ingetekend. Op 26 oktober leverde Van Cleef statutenwijzigingen bij de gemeente in. Hij stond de concessie om niet af aan de gasfabriek. Mocht hij binnen vijfjaar aftreden of overlijden, dan zouden zijn erven 500 gulden krijgen. Verder vroeg Van Cleef het gemeentebestuur, ook in privé, in te schrijven op aandelen. Al een dag later kwam het antwoord: de gemeente zou afzien van de grondopbrengst en in plaats daarvan twee aandelen van f500 in de NV nemen. Dat is de laatste correspondentie inzake deze concessie voor de gasfabriek. Het zou nog tien jaar duren voordat Hilversum eindelijk zijn gasfabriek kreeg.⁶ Pieter Marius van Cleef Jz. heeft het allemaal niet meer mee mogen maken. Hij overleed op 22 november 1858 na een kortstondig ziekbed.

De nalatenschap

De weduwe bleef achter met twee kleine kinderen en veel schulden. Zij nam de negotie van haar man waar.

Op 6 december werd een begin gemaakt met de boedelbeschrijving in het huis aan het Moleneind. Dat gebeurde in tegenwoordigheid van twee kandidaat-notarissen, een klerk en een taxateur. Uit de beschrijving valt niet op te maken of het huis uit een of twee verdiepingen en een zolder bestond. Achtereenvolgens is er sprake van de zijkamer westzijde, kamer, zijkamer oostzijde, kantoor, keuken, kelder, slaapkamer, achterkamer, gang, zolder, voorkamertje met bedstede, kamertje, drukkerij. De drukkerij zal zich vermoedelijk op de begane grond bevonden hebben, evenals het kantoor. De zolder was groot: er was onder andere ruimte voor de zes tuinstoelen, een rustbank, bedden, wieg en, merkwaardig genoeg, een partij boter ter waarde van 30 gulden.

Of de Van Cleefs hun huis erg luxueus ingericht hadden, valt uit de beschrijving niet op te maken. De meubels waren van mahonie en er waren speeltafels in de

kamer. Een zijkamertje bevatte twee *hombredozen met fischges*. De beschrijving werd voortgezet op 20 december en na het pand op de Vaartweg toog het gezelschap naar de winkel aan de Langestraat. Deze stond op de hoek van de Zon- en Maanstraat.

De eerdergenoemde schuld bedroeg ruim 8000 gulden, waaronder 2.375 gulden hypotheek van dr. Van Hengel. Of de schuld te groot was om in het huis te kunnen blijven wonen, is onduidelijk. Meinouda liet het huis

aan het Moleneind in elk geval veilen op 29 maart 1859. Uiteindelijk kochten haar twee halfzusjes het voor f3.050. Vijf maanden later verkochten ze het met 500 gulden winst aan postdirecteur Juta. Het is in de decennia daarna een huis geweest waar notabelen woonden, zoals kantonrechter Weijland en manufacturenkoopman Sträter.

Meinouda trok na de verkoop met haar dochters bij haar zusters op de Oude Torrenstraat in en verhuisde later naar de Langestraat, waar ze in 1875 overleed.

Het huis Langestaat hoek Zon- en Maanstraat. Johan Geradts zette de boekhandel van Van Cleef op deze plek voort en begon hier ook een drukkerij. (coll. Percy Poolman)

Op 14 april 1859 vond de veiling van de boekdrukkerij en andere roerende zaken plaats. De omschrijving luidde:

‘Een sedert weinige jaren nieuwe welingerigte BOEKDRUKKERIJ, bestaande uit LETTERS, VIGNETTEN, INTERLINIËN, verschillenden LETTERKASTEN, enz., eene goed werkende IJZEREN BOEKDRUKPERS en verdere Gereedschappen. De lettersoorten op Hollandsche hoogte.’

De gehele drukkerij ging in één koop voor f1.862,96 naar Johan Geradts. Deze was in 1856, 19 jaar oud, vanuit Zierikzee naar Hilversum gekomen. Hoewel zijn naam pas in 1862 voor het eerst in het Hilversumse bevolkingsregister voorkomt, lijkt het wel zeker dat hij in 1856 als leerling bij Van Cleef kwam werken en vermoedelijk bij de winkel in de Langestraat woonde. Het is onaannemelijk dat Geradts zonder kennis van het vak een drukkerij kocht. Hij begon zijn drukkerij in het pand in de Langestraat en zou daar in 1871 ook een krant beginnen, de voorloper van *De Gooi- en Eemlander*.

Bronnen

Bevolkingsregisters Amsterdam, Hilversum, Den Haag.

Sloos, Louis Ph., *Voor den dienst der Armée. De militaire uitgeverij-boekhandel De Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage en te Amsterdam 1739-1967*. De Buitenkant Amsterdam 2001. Uitgave in samenwerking met het legermuseum Delft.

Frans A. Jansen, *Inleidende studie bij facsimile uitgave van Handboek ter beoefening der boekdrukkunst van P.M. van Cleef*, 1974.

Nieuwsblad voor den Boekhandel, jaargangen 1849-1856.

www.dbnl.org Digitale bibliotheek voor Nederlandse letteren.

Archief Koninklijke Vereniging voor de Boekhandel (KVB) bij UBA.

Noten

1. Sloos, p. 27.
2. Sloos, p. 111.
3. Sloos, p. 169.
4. Jansen, p. 8.
5. SAGV Perk 26-9-1855.
6. Zie *De 's-Gravelandseweg en zijn bewoners*, p. 94.

Uitgaven PM van Cleef Jz (tot nu toe bekend):

- Proeve van letteren ter drukkerij van P.M. van Cleef Jz, 4 dln, 1841, 1843 en 1845
's-Gravenhage, 1846 Amsterdam
- C. Soeters, *Iets over ijzerbanen en het asphaltspoor van den Straatweg van Amsterdam op Rotterdam*, 1844
- P.M. van Cleef Jz, *Handboek ter beoefening der boekdrukkunst*, 1844
- J.L. Ledebouer, *Handboek voor de regte uitspraak en spelling, of orthoëpie en orthographie der Engelsche taal*, 1846
- C. Soeters, *Asphaltsporen door geheel Nederland*, 1847
- C. Soeters, *Asphaltspoor tusschen Amsterdam en Haarlem*, 1847
- A.P., *Inlichtingen gedurende de zwangerschap, voor jonggehuwden*, 1850
- W.C. van Zijl Jz, *Mijmeringen van het oude standbeeld van Laurens Jzn Coster (afgeluisterd). Ten voordeele van het feest der onthulling van diens standbeeld*, 1856
- P.M. van Cleef Jz, *Handboek ter beoefening der boekdrukkunst*, 1856, heruitgave van 1844, waarbij alleen het voorblad is gewijzigd
- J.H. Gunning Jr, *Een woord aan mijne medechristenen over de inenting der pokken*, 1857
- Max von Riedwald, 1855, *Geschiedkundige roman 3 dln.*, 1857
- G. Engelberts Gerrits en W. van den Heuvel (=W.N. Peijpers), *1^e deel Historisch-romantische huisbibliotheek*, 1857
- Ludwig Muhlbach (=Klara Mundt), *Hortense, ex-koningin van Holland*, 1858
- Franz Carion (=Franz Lubojatski), *Maria Therasia, Historisch-romantische taferelen*, 1858
- Julie Burow, *De geluksster*, 1858
- Julie Burow, *Een levensdroom*, 1858

P.M. van Cleef Jz.

Vermelding in adresboeken boekhandelaren (Janssen p. 8):

- 1851-1859 boekdrukker
- 1852, 1855 en 1856 drukker kranten
- 1855 uitgever kranten (Het Gooiland)
- 1856 uitgever kranten (Gooische Courant)
- 1851-1859 leesinrichting
- 1856-1859 depot van ijzeren persen

Lidmaatschappen:

- 1857-1859 Vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels
- 1856-1858 Nieuwsblad voor den Boekhandel